

MEHMET ALİ PAŞA ZAMANI MISIR'DA ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİNİN MODERNLEŞMESİ DİNAMİKLERİ VE SONUÇLARI (1805-1849)¹

Emre KARAKAYA²

ÖZET

Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da başlatmış olduğu batılılaşma ve modernleşme süreci incelenmeye değer birçok konu hakkında önemli bilgiler vermektedir. Mehmet Ali Paşa Mısır'ın modernleşme sürecinin hem başlatıcısı hem de Mısır'a modernleşme fikrini aŐılayan kiŐidir. Mehmet Ali Paşa, Fransızların 1798-1801 işgalinden sonra Mısır'a vali olarak atanmış ve Mısır modernleşmesini başlatmıştır. Mısır modernleşme süreci Osmanlı'da olduğu gibi yukardan aŐaĐıya doğru bir anlayış ile Őekillenmiştir. Mehmet Ali Paşa, Modernleşmenin dinamiklerini çok iyi bir Şekilde analiz etmiş ve vakit kaybetmeden icraata giriŐmiştir. Bu icraatları deĐiŐik alanlarda olmuş en baŐta ise askeri alanda kendini göstermiştir. Askeri alanda yapılan modernleşme ve batılılaşma hareketleri diğer alanları da etkilediğinden Mısır'da Mehmet Ali Paşa zamanı yapılan yenilikler, ıŐlahatlar, günümüzde dahi etkisini göstermektedir. Askeri modernleşmenin dinamiklerinin başında Askeri eğitim sisteminin modernleşme süreci gelmektedir. Rus, Japon ve Osmanlı modernleŐmelerinde olduğu gibi ilk modernleşme denemelerinin yapıldığı alan eğitim sistemi olmuştur. EĞitilmeden yapılacak ıŐlahatların bir yararı olmayacağı ve bu ıŐlahatların akim kalacağı tahmin edileceğinden askeri eğitim sistemi modernleŐtirilmeye çalışılmıştır. EĞitim sisteminin modernleşmesi bundan sonra da birçok alanda değişimin önünü açmış ve bu süreç zaman zaman aksamış olsa dahi Mısır'da genel anlamda modernleşme süreci devamlılığını sağlayabilmiştir. ÇalıŐmamızda askeri eğitim sistemi modernleŐirken bu modernleşmenin dinamikleri ve sonuçları üzerinde durulacak ve genel anlamda Mehmet Ali Paşa zamanı askeri eğitim sistemi üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Askeri EĞitim, Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti

¹ Bu Makale 27-29 Nisan 2019 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen ASEAD 5. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu'nda sunulan bildiriden geliştirilmiştir.

² Sakarya Üniversitesi, Tarih Bölümü, emrekrky@hotmail.com

MEHMET ALI PASHA'S PERIOD MODERNIZATION OF MILITARY EDUCATION SYSTEM IN EGYPT DYNAMICS AND RESULTS (1805-1849)

ABSTRACT

The process of westernization and modernization initiated by Mehmet Ali Pasha in Egypt gives important information on many subjects worthy of consideration. Mehmet Ali Pasha is the initiator of the modernization process of Egypt and he who instills the idea of modernization in Egypt. Mehmet Ali Pasha was appointed governor of Egypt after the French occupation of 1798-1801 and initiated the modernization of Egypt. The Egyptian modernization process has been shaped by an understanding from top to bottom as in the Ottoman Empire. Mehmet Ali Pasha analyzed the dynamics of modernization in a very good way and immediately started to perform. These activities were in different areas, and in the first place were manifested in the military field. Since the modernization and westernization movements in the military area affect the other areas, the innovations and reforms in the time of Mehmet Ali Pasha in Egypt show the effect even today. At the beginning of the dynamics of military modernization is the modernization process of the military education system. As in the modernization of Russian, Japanese and Ottoman, the first modernization experiments were conducted. The military education system has been tried to be modernized as the reforms without education will not be of any benefit and these reforms will be expected to remain intact. The modernization of the educational system has now paved the way for change in many areas, and even though this process has occasionally been disrupted, the modernization process in Egypt in general has been able to maintain its continuity. In this study, we will focus on the dynamics and consequences of this modernization while the military education system is modernizing and the general education of Mehmet Ali Pasha in the military education system.

Keywords: Modernization, Military Education, Mehmet Ali Pasha, Ottoman State

GİRİŞ

19.Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunda, Modernleşmenin, batılaşmanın ve bir dönüşüm içine girdiğinin kaçınılmaz bir olgu olduğu anlayışının kesin olarak görüldüğü bir yüzyıl olmuştur. 17. yüzyıl'dan beri Avrupa orduları karşısında alınan yenilgiler, Osmanlı Devleti yöneticilerinin kısıtlı bir düşünce çerçevesi içerisinde sadece askeri ve ordu modernleşmesi anlamında ıslahatlar yapılması yoluna gidilmiştir. Ancak yapılan bu ıslahatların netice vermediği anlaşılmış ve askeri ıslahatlar yanında yönetsel, ekonomik ve hukuk alanında da ıslahatlar yapılması kararlaştırılmıştır. Topyekün bir modernleşme ve ıslahat hareketi girişimini ilk olarak III Selim zamanında görmekteyiz. Üçüncü Selim'de Ordu modernleşmesi düşüncesini merkeze alıp, ordu ve askeri modernleşme yanında başka alanlarda da ıslahatlar yapmaya çalışmış ama gelişen olaylar neticesinde başarılı olunamadığını görmekteyiz.

III. Selimden sonra Osmanlı Devletinin sağlam temeller üzerinde batılılaşmasını ve modernleşmesini tam anlamıyla uygulamaya çalışan II. Mahmut olmuştur. II. Mahmut'un diğerlerinden farkı Ordu Modernleşmesini merkeze alması değil, modernleşme hareketleri içerisinde bir bütün halinde gerçekleştirmeye çalışması olmuştur. Yeniçeri Ocağını kaldırmaya başaran II. Mahmut'un bu çabalarının sonucu ve yanındaki Mustafa Reşit Paşa gibi Avrupa'yı iyi tanıyan ve Padişahı iyi anlayan Paşalar sayesinde Osmanlı Devleti Tanzimat devrine girmiş ve bu süreç artık kaçınılmaz olarak sekteye uğramadan devam etmiştir. Ancak Osmanlı'nın Merkezindeki bu Modernleşme hareketleri yaşanırken Osmanlı'nın büyük bir eyaleti olan Mısır'da da aynı süreçlerin yaşandığını görmekteyiz. Bir Osmanlı Paşası Olan Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devletinin eyaleti olan Mısır'da Osmanlı modernleşmesinin henüz niyetlenme aşamasında olduğu zamanlarda, bu modernleşme hareketlerini başlatabilmiştir.

1. MISIR'DA MEHMET ALİ PAŞA ZAMANI YAPILAN MODERNLEŞME HAREKETLERİ

Mehmet Ali Paşa'nın hayatı, Yunanistan'a bağlı Kavala kasabasında yani Osmanlı İmparatorluğunda batılılaşma etkilerinin ilk olarak görüldüğü balkanlar coğrafyasında başlamıştır (Ortaylı, 2009: 85). Paşa herhangi bir eğitim almamasına rağmen, zeki ve cesur olarak bilinir ve kendini kısa sürede kabul ettirebilen bir yapısı vardır. Ayanların yükseldiği bir dönemde onun gibi cesur birisinin mesleği askerlik olacaktır. Çünkü dönemin Osmanlı ayanları, kapılarında umumiyetle etraflarına seçkin Türk gençlerini topluyorlardı. Napolyon 1798 yılında Mısır'ı işgal edince, 1799 yılında Kavala'dan Mısır'a gönderilen seçme askerlerin başında geliyordu. Fransızların Kahire'yi boşaltmasından sonra kısa sürede buradaki sergerde askerlerin başına geçip, komutanı olmuştur (Altundağ, :567). Napolyon'dan sonra bozulan Mısır idari yapısını iyi kullanan Paşa, zekâsı ve askerler üzerindeki komuta gücünü iyi kullanarak yönetimi eline geçirmeyi başarmıştır (Kocaoğlu, 1995:195-210). Vali olan Hüsrev Paşa'yı ülkeden kaçırtmış ve halkın desteğiyle idareyi ele almıştır. Osmanlı yönetimi bu oldu bitti karşısında "Hicazı" ele geçiren Vahhabi isyanını bastırması şartıyla onu Mısır'a vali olarak atamıştır. Mehmet Ali Paşa vali olduktan sonra, ilk iş olarak kendi hâkimiyetini kurmak için kölemen beylerini ortadan kaldırdı. 1807 yılında Mısır'ı işgal etmek isteyen İngilizleri yenmiş, böylece Mısır'ın tek hâkimi olmuştur. 1818 yılında'ki Vahhabi ayaklanmasını bastırdıktan sonra, iyice güç kazanmış, Osmanlı Devleti kendisine Hicaz ve Habeş valiliklerini tevdi etmiştir. 1822 yılında Sudan'ı ele geçiren Paşa, güçlü bir Mısır devleti kurmayı amaçlamıştır (Altundağ, :567).

Mısır modernleşmesinin, literatürde hâkim söylem ile uyumlu olarak 1798 yılında Fransızların Mısır'ı işgal etmesinden sonra başladığını söyleyebiliriz. Fransızlar ile savaşmaya giden Mehmet Ali Paşa Fransızlardan çok şey öğrenmiştir. Mehmet Ali Paşa, Mısır'da giriştiği Modernleşme hareketlerinin ana nedenin İstanbul'a karşı egemenliği korumak olduğu söylenebilir. Mehmet Ali Paşa 19. Yüzyılın ilk yıllarında kurduğu sayısız okul, hastane ve fabrikalar sayesinde, modern Mısır toplumunun kurucusu sayılmaktadır. Bunun yanında Paşa, sadece bir ulusal kahraman değil Mısır'ı, Osmanlı imparatorluğunun kontrolünün sıkıntısından kurtarmayı amaçlayan bir gelişim projesinin başlatıcısı olarak görülmektedir (Fahmy, 2010:12).

Mehmet Ali Paşanın girişmiş olduğu bu modernleşme hareketleri Mısır'da merkezi ve sürekli bir siyasal iktidarın oluşmasına yol açmıştır (Hamutçu, 2010: 222). Mehmet Ali Paşa'nın reformlarının temeli ve Mısır Modernleşmesinin öncü parametresi, Osmanlı modernleşme sürecinde olduğu gibi ordu modernleşmesi ile başlamasıdır. Ordu modernleşmesinin birçok nedeni olduğu gibi, asıl sebeplerinden birisi, Fransız işgalinden yeni kurtulmuş Mısır'ın güvenlik endişesi düşüncesiyle orduda modernleşmeye gidilmesidir. Osmanlı İmparatorluğunda gittikçe artan merkezden kopma yönelimi ve Osmanlı ordusunun oldukça güçsüz oluşu Mehmet Ali Paşa'yı orduda yenileşme hareketlerine sevk etmiştir. Bunun yanında Paşanın siyasal hedefleri yatmaktadır. Paşa merkezi bir iktidar kurabilmek için düzenli ve modern bir ordunun kurulmasını gerekli görüyordu. Mısır'da merkezi bir yönetim tesis etmek için Memlûk beylerinden kurtulmayı başaran Paşa, düzenli ve modern bir ordu sayesinde Kahire ve Taşra'daki egemenliğini kuvvetlendirmiştir. Ayrıca bürokraside yenilikler sayesinde, merkezi yönetim anlayışını yerleştirerek Mısır'da tam hâkimiyeti sağlayabilmiştir (Özkoç, 2015:64).

Mehmet Ali Paşa Ordu'da modernleşme sürecine girişmeden önce orduyu besleyecek ve gelirlerini artıracak bir reform yapması gerekmektedir. Bunun için vergi sisteminde değiştirilerek işe başladı. 1812 ile 1814 yılları arasında iltizam sistemi uygulamasına son verildi. Fellahlar (Çiftçiler), artık vergilerini mültezimlere değil doğrudan Kahire'deki merkezi otorite tarafından atanan vergi memurlarına ödemeye başladılar. Böylece Paşa kendisine rakip olabilecek mültezimleri tasfiye etmiş oluyor hem de merkezileşme yolunda önemli bir adım atıyordu (Özkoç, 2015: 65).

Mısır'da iltizam sisteminin ilgasıyla birlikte, özel bir girişimde bulundu ve yeni tarım alanları meydana getirildi. Sulama sisteminin geliştirilmesi ile birlikte üretimde büyük bir artış meydana geldi, eskiden tarım yapılamayan yerlerde ürün yetiştirilmeye başlandı. Bu topraklar üretim yapmak isteyen herkese açıktı. Yeni yönetim artık fellahın hangi ürünü üreteceğine, ne zaman satacağına ve hangi paraya satacağını belirliyordu. Böylece Mısır'ın tüm tarımsal hayatını yönetim kontrol altına almıştı. Giderek artan bu tekelleşme fellahların büyük çoğunluğunun sadece pamuk üretmesi zorunluluğuna neden oldu. Böylece Mısır pamuğu, İngiliz tekstil sanayisinin temel hammaddesi durumuna geldi. Pamuğun Avrupa piyasasında alıcı bulması Mısır'ın muazzam bir gelir elde etmesine ve uluslar arası kapitalizme eklenmesine yol açmıştır (Özkoç,2015:69). Paşa neredeyse ülkenin en büyük çiftçisi olmuştur. Yeni üretim teknikleri ile beraber pamuk tütün, pirinç, kenevir gibi bir çok sanayi bitkisinin yetiştirilmesi sağlandı ve yeni açılan kanallar ile birlikte zirai üretim eskisine oranla büyük gelişmeler göstermiştir (Samur, 2007:132).

Vergi sisteminde toprak mülkiyetinde ve tarımsal üretim alanında oldukça önemli değişiklikler, Mısır ekonomisinin etkin bir şekilde yapılanmasına yol açtı. Ekonomide ki bu değişiklikler Mehmet Ali Paşa'nın iktidarının sağlamlaşmasına neden oldu. Gelirin fazlalığı yapılacak reform hareketlerine önemli bir destek sağladı. Ayrıca üretimin kontrol altına alınması Mehmet Ali Paşa'yı ülkedeki en önemli figür haline getirmiştir. Üretimdeki artış ile birlikte bir yandan da fabrikalar inşa ederek sanayileşme hamlesini başlatmıştır. Sanayileşme girişimleri her ne kadar iptidai olsa da Yakındoğu'da ilk ve en önemli sanayileşme hamlesidir (Özkoç, 2015:71).

Mısır'da kurulan bu fabrikaların sanayi hamlesi başlatmasından daha çok kurulması planlanan modern ordunun ihtiyaçlarını karşılamak içindir (Özkoç, 2018: 81). Görüldüğü üzere Modern ve disiplinli bir Ordu kurma 19 yüzyıl Mısır Modernleşmesinin ana tetikleyicileri olmuştur. Askeri modernleşmenin kaçınılmaz olarak birçok alanda da modernleşmeye gidilmesine neden olduğu anlaşılmaktadır. Bu alanların başında eğitim gelmektedir.

2. ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİNİN MODERNLEŞMESİ

Osmanlı İmparatorluğunun bir vilayeti olmasına karşın imparatorluğun merkezinden ayrı bir reform hareketleri geliştirmesiyle Mehmet Ali Paşa, Osmanlı'nın uygulamaya çalıştığı merkeziyetçi yapıya aykırı Osmanlı İmparatorluğu içinde bir siyasal sistem geliştirmiştir. Paşa İstanbul'a karşı bu tutumunu devam ettirebilmek için disiplinli ve modern bir ordu kurma gerekmektedir. Düzenli ordu kurmanın yanında geliştirdiği birçok yenilik ile kendi merkeziyetçi yapısını oluşturan Mehmet Ali Paşa, bu sistemi devam ettirebilmek için Askeri Modernleşmenin devamlı bir nitelik kazanması gerektiğinin farkındaydı. Böylece hem askeri modernleşmenin temelini atmak hem de eğitim sistemini geliştirmiş olduğu bu sistemlere adapte ederek güçlü bir yapı meydana getirmeye çalışmıştır.

Düzenli bir ordu meydana getirmek, ancak zorunlu askerlik uygulaması ile gerçekleştirilebilirdi. Paşa düzenli orduyu meydana getirmek için insan kaynağını ilk başlarda Arnavutlardan ve daha önce köle pazarı olarak kullanılan Sudan'dan sağlamayı düşündü. Arnavutların kendilerine dayatılan disiplinden ve Sudan bölgesine asker toplamak için yapılan seferlerden başarı sağlanamayınca, mecburen Mısır köylülerinden asker toplama yoluna gitmiştir. Paşa aslında tarımsal üretimin sekteye uğramasından dolayı, Mısır köylülerinden asker toplamayı uygun görmüyordu. Ancak şartlar Paşa'yı mecbur bırakmıştır. Paşanın zorunlu olarak köylülerden ve yerel halktan asker toplaması Mısır'da ulusal bilincin kaynaklarının zorunlu bir şekilde "Sudanlılar" vasıtasıyla yapıldığını ortaya koymaktadır. Modernleşme hareketinin hızlanmasının nedeni "Sudanlıların" kamp hayatına alışamamasının etkisi olduğu söylenir (Sinaoue, 1999: 171) . Bu durum Mehmet Ali'yi oluşturulacak orduda askerlerin Mısır halkından seçilmesine yönlendirir. Böylece eski çağlardan beri ilk defa Mısır halkı askere alınır.

Mısır köylülerini askere alınma süreci çok meşakkatli ve zor olmuştur. Yer yer isyanlar, askere alınmamak için köylerin terk edilmesi, hatta bilerek kendini sakatlayanlara dahi rastlanmıştır. Bu tip karşı gelmelere karşı çok acımasızca yasalar uygulanmış ve bu yasalar Mısır'ın ilk kanunnameleri olduğunu görmekteyiz (Fahmy, 2010:108). Köylüden askere dönüştürmek Mısırlılar için zor bir süreçti. Senenin ortalama 150 günü çalışan, hırsızlığın ve soygunculuğun oldukça yüksek olduğu, Osmanlı merkezinin hegemonyasını tam hissettiremediği coğrafyada disiplin altına girmek ve askerlik ile ilgili şeyleri uzun yıllardan beri ülkenin dışından gelmiş kişilere bırakmış bir toplumda disiplinli ve modern yöntemlerin uygulandığı bir ortama kendi benliğini kabul ettirmek zor olacaktır. Asıl önemli nokta ise askeri eğitim sistemi ve uygulamaları sayesinde Foucaultcu bir anlayış ile Mısır halkının bir düzen ve disiplin içine girdirilme çabasıdır (Fahmy, 2010:115). Mısır halkı askeri eğitim sistemi sayesinde disiplin edilmeye çalışılmış ve böylece merkezi bir devlet varlığının disipline edici iktidar sayesinde oluşturulmaya başlandığını görmekteyiz.

Yeni kurulan ordunun teşkilatlanmasını umumiyetle Fransızlar üstlenmiştir. Mehmet Ali Paşa, Fransız bir tüccardan yardım istemesiyle Paşanın reform hareketine yardımcı olmak için oluşturulan kurulun başına Baron Boyer getirilmiştir. Boyer Fransa'dan bulduğu yeni askeri eğitimciler ile ki bunların başında o zamanın Fransa'sında işsiz kalmış Seve Paşa (Süleyman Paşa) vardır, bir kurul oluşturur. Yeni Mısır ordusu Fransız ordusu gibi düzenlenir. Bütün bu çalışmaların sonunda Mısır ordusunda 1833 yılında 98.000 kişilik bir kara ordusu oluşmuştur (Sinoue, 1999:172). Askeri eğitim sisteminin modernleşmesinde yabancı askeri ve sivil uzmanlarında payı büyüktür. Paşa'nın hizmetinde birçok Fransız, İngiliz, İtalyan, Leh, Amerikalı, Alman askerleri vardı. Özellikle Mora savaşıdan sonra Avrupalı askeri uzmanlar kovulmuştur. Bundan sonra İtalyan ve İspanyol, Polonyalı subaylar göreve getirilmiştir (Ergün, 2015:280).

Paşa güç bela topladığı Mısır köylülerinden askerleri eğitime işini katı bir şekilde uygulamaya koymuştur. 1821'den itibaren Zorunlu askerlik uygulamasıyla eş zamanlı olarak bazı şehirlerin yakınlarında kışlalar ve eğitim kampları inşa edilmiştir (Fahmy, 2010: 108). Ayrıca fellahları eğitecek subayların yetiştirilebileceği askeri okullar açılmıştır. İlk eğitimler Fransız ordusundan kalan Fransız subayları tarafından verilmeye başlanmıştır. Sonrasında Paşa Avrupa'ya bir çok alanda eğitim görmesi için öğrenciler yollamıştır. 1809-1844 arası İtalya, Fransa, İngiltere, Avusturya gibi Avrupa'nın çeşitli ülkelerine yaklaşık 300 kadar öğrenci gönderilmiştir. Gönderilen bu öğrenciler mühendislik, kimya, matematik, tıp hizmetleri, askeri uzmanlık, gemi inşası, gemi idaresi gibi ülkenin ihtiyacı olan her alanda eğitim almak için gitmişlerdir. Avrupa'ya bu kadar çok öğrenci gönderilmesi modernleşmenin ne kadar çok üzerinde durulduğunun göstergesidir. Geri dönen bu öğrenciler Kahire ve İskenderiye'de silah fabrikaları kurdular. Avrupa etkisinden uzak yerli silah sanayisi geliştirilmiştir.1820'lerin ikinci yarısından itibaren silah yapımında seri üretime geçildi. Top imal tesisleri ve İskenderiye'de bir tersane kuruldu (Dunn, 1997:235). Kahire'de silah ve mühimmat fabrikası kuruldu ve birçok Avrupalı mühendis gelmiştir (Ergün, 2015:280). Mehmet Ali Paşa Osmanlı coğrafyasında askeri fabrikalar kurmayı başaran ilk ve tek vali olmuştur (Özkoç, 2015:71).

Kışlalara yeni alınan askerlerin eğitimleri ise ilk öncelikle askerleri disiplin edici ve cezaların oldukça caydırıcı yasalar sayesinde mümkün olacaktır. Bunun için yeni askeri yasalar çıkartılmıştır. Sonrasında ise disiplinli ve düzenli ordu için askerler sınıflandırılmış, numaralandırılmış, yeni üniformalar diktirilmiştir. Ordunun sağlıklı ve yeterince gıda alabilmesi için yeni düzenlemeler getirilmiştir. Öğünler doktorların kontrolünde takip ediliyor, kışlalarda yeni hijyen kuralları uygulatılmaya başlanmıştır. Böylece Fransız usulü yeni askeri talimler öğretilmeye başlanmıştır (Fahmy, 2010:150-154).

Ekonominin gelişmesi sayesinde artan para ile Ordu modernleşmesi gerçekleştirilmiş ve zamanın en önde gelen ordularından biri oluşturulmaya çalışılmıştır. Osmanlılardan seneler önce Asvan'da bir Harp Okulu açılmıştır. Padişahların yıllardır yapmaya çalıştıklarını Paşa Mısır'da başarmış ve II. Mahmut ve Tanzimatçılara önderlik etmiş denilebilir (Ünal, 2007:201) .

3. MODERN ASKERİ EĞİTİM SİSTEMİNİN MODERNLEŞMESİNİN DİNAMİKLERİ

Mehmet Ali Paşa zamanı modernleşmenin başarıya ulaşmasını sağlayacak ve bu başarıyı ileriye götürecek bir amillerin başında eğitim gelmektedir. Eğitim sisteminin modernleşmesi Paşanın diğer reformlarını devam ettirmesini sağlayacaktı. Modern ve batılı anlamda eğitilmiş kişiler sayesinde Mısır'da modernleşme devam ettirilebilirdi. Eğitime önem verilmesinin temel nedeni iyi yetişmiş yönetici kesimin ve daha alt kadroların oluşturulmak istenmesidir. Bu sayede sanayi ve diğer üretim alanında reformları gerçekleştirebilmektir. Askeri eğitim alanında ki eğitim reformları ise deneyimli komutan ve personel ihtiyacını karşılamaktır. İstanbul'a karşı oluşan muhalefetin güçlü kalabilmesi deneyimli ordu ve komutan sayesinde mümkün olmaktadır.

Mehmet Ali Paşa'nın siyasi, iktisadi ve idari sahalarda yükselişinin arkasında takip ettiği yayılma politikası ve bu politikanın uygulanması konusunda da öncü vazifesini göre modern bir ordu vardı (Kutluoğlu, Kavalalı Mehmed Ali Paşa, T.D.V. İ. A.). Yani Mehmet Ali Paşa, ilk olarak modern ordu kurmuş ve böylece hegemonyasını genişletebilecekti. Ordunun oynadığı rol, devlet yapılanmasının önemini anlamamız bakımından önemlidir. Ordu modernleşmesini sağlamak için de eğitim sisteminin çağa ayak uydurulması gerekecektir.

Mısır'da askeri modernleşme toplumda bazı değişiklikler meydana getirmekteydi. Topumlardaki değişim ya bir ihtilal sayesinde olur ya da eğitim seviyesinin yükseltilmesi sayesinde olacaktır. Mısırlılar Fransız işgali sonrası olup bitenleri gördüklerinde değişimin farkındaydılar ancak bu değişim Mehmet Ali Paşa'nın zorlamalarıyla olacaktır (Ergün, 2015:285).

Modern bir eğitim sistemi ortaya koymak için öncelikle Avrupa tarzı eğitim sistemini Mısır'a yerleştirmek amacıyla Avrupa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. Yurt dışında eğitim görenler, Mısır'a geldiklerinde hem yerel elitleri eğitecekler, hem de eğitim kurumlarının devamını sağlayacaklardı. Öğrencilerin ilk gönderildikleri ülke İtalya'dır. Ancak 1818'den itibaren yoğun olarak İngiltere ve Fransa'ya öğrenciler gönderilmeye başlanmıştır. Fransa'nın seçilmesinin nedeni İtalya'daki rejimin gerici olduğu ve orada entelektüel bir gelişimin sağlanamayacağıdır (Sinaue, 1999: 180). İlk olarak teknik eleman yetişmesi için gönderilen öğrenciler, sonraları başka alanlara kaymışlar. Mısır'da entelektüel alanda canlanmaya gidilmeye sebep olmuştur (Heywood-Dunne,1938:172-174). İlk kez Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin çoğunluğu Mısır kökenli değil, ya Türk'tür, ya da Osmanlı İmparatorluğunun başka bir bölgesinden gelen öğrencilerdir. Dünyaya açık ve cehaletten kurtulmuş bir Mısırlı kuşağı oluşturabilecek bu uygulamaların etkileri çok sınırlıdır. Bunun nedeni gidenlerin çoğu Türk'tür. Paşa gönderdiği bu öğrencileri Mısır'ı ve Mısırlıyı daha iyi kontrol etmek amacıyla yollamıştır (Sinaue,1999:180).

Tarihsel perspektiften yola çıkarak Mısır'da batılı idealler ile eğitim hareketlerinin modernleşmesi arasında direk bir bağ vardır. Modernleşmenin başladığının kabul edildiği periyot olan 1798-1799 Fransız işgalinden sonra Mısırlı yöneticiler (Mehmet Ali Paşa ve Danışmanları) iki farklı kültür ve yönetim tarzı ile karşılaştılar.

Bu noktada Modern Mısır tarihinin başladığı söylenebilir. Mehmet Ali Paşa Mısır'ı modernleştirme düşüncesinde kendini Fransız öğreticilere ve uzmanlara teslim etmiştir (El-Hadar-Simolska,2011:57).

Mısır'da ordu için artık silah ve Ordu'yu eğitecek insanlar bulunduğuna göre geriye kafaların içini doldurmak kalacaktır. Böylece askeri okullar kurulur. Modern eğitim kurulları gerekmektedir. Eğitimin modernleşmesi için Batılı tarzda okulların açılması kararlaştırılır (Sinaue, 1999:178). 1820'lerden itibaren Mısır'da yeni öğretim kurumları kurulmaya başlanmıştır. İlk askeri okul 1821'de yabancı uzmanların desteğiyle açılmıştır. 1825 yılında Kasr El Ayn'da Harp Okul açılmıştır. Genellikle Türk, Kürt, Çerkez, Gürcü kökenlilerin oluşturduğu öğrenciler, Aritmetik, geometri ve yabancı dillerde eğitim alıyorlardı. Görüldüğü gibi bu okullardan Mısırlılar yararlanamıyordu. Kurulan ilkokulların Askeri kökenli olması öncelikle düzenli ordunun kurulması amaçlı olmuştur. Nitekim Askeri alanda faaliyet gösterecek olan bütünü eğitim kurumları Savaş bakanlığına bağlı olacaktır (Fahmy, 2010, 198). Askeri okulların kurulması ile birlikte Askeri hastanelerin kurulması ve bir tıp okulu açılmıştır. Hastane ve Tıp okulunun kurulması ile birlikte askerler arasında salgın hastalıkların yayılması engellenmeye çalışılmıştır. Paşa'nın doktoru Klot Bey sayesinde askeri kışlalarda hijyen kuralları uygulanmaya başlanmış, hastalıkların önüne geçilerek asker sayısında azalmanın önüne geçilmiştir.(Fahmy, 2010: 205).

1830'larda kurulmaya başlanan silah fabrikaları ile beraber üretimi örgütleyecek uzmanlar ve mühendisler yetiştirmek amacıyla mühendislik okulları, sivil bürokratların yetişmesi için yabancı dil okulları, ziraatın artırılması için ziraat okulları açılmaya başlanmıştır. Ayrıca dönemin en önemli gelişmelerinden bir tanesi de Mısır'da Matbaanın açılmasıdır.1822 yılında kurulan basımevinde dönemin şartlarına uygun askeri alandaki kitaplar basılmıştır.1828 yılında ise Mısır'ın ilk resmi gazetesi Vakayı-i Mısıriyye kurulmuştur. Paşa her bakımdan dışarıya bağlı olmak istemiyordu. Bu yüzden hemen hemen her alanda eğitimi destekleyerek dışa bağımlılığı azaltabilmeyi amaçlamıştır (Sinaue, 1999: 173).

Mehmet Ali Paşa zamanı sivil okullarında Mısır'ın modernleşme sürecinde oldukça önemli payları vardır. Bu okullar ilköğretim çağından başlayarak özellikle tıp alanında olmak üzere çeşitli alanlarda eğitim vermişlerdir (Ergün, 2016:480). Bu okullar umumiyetle askerlere ve ordu'ya hizmet amaçlı açılmıştır. Fransız hocaların hâkim olduğu bu okullarda Pozitivist düşünceden hareketle Mısır'da ilerlemenin ve gelişmenin merkezlerinden biri yapılması isteniyordu (Proguler,2004:127-152). Mehmet Ali Paşa'dan önce Mısır'da eğitim sistemi diğer İslam âleminde olduğu gibi medrese sistemine dayalı eğitim öğretim hakimdi. Açılan askeri amaçlı okullardan sonra sivillere yönelik okullarda açılmıştır. Mehmet Ali Paşa zamanı değiştirilen eğitim sistemi Mısır'da en önemli sosyal değişimlerden bir tanesidir. Çünkü Mısır'ın geleneksel eğitim sistemi olan El Ezher üniversitesinin de aralarında bulunduğu büyük medrese sistemi ile yeni eğitim sistemi arasında çatışmanın başlamasıdır. Medrese sistemi yeni Avrupai eğitim sistemini desteklememektedir. Mühendislik ve ya tıp gibi matematik temelli eğitim verecek yeni okullarda eğitime hazır bir öğrenci bulunması zorlaşıyor ve verilen eğitimler bu yüzden kalıcı olamıyordu (El-Nagar-Smolska, :58).

Mehmet Ali Paşa'nın modern ve disiplinli bir ordu kurma düşüncesine sevk eden başlıca amillerin başında Fransız işgali sırasında Fransız Ordusunu görmesi ve Napolyon'dan etkilenmesidir. Şüphesiz Avrupa'yı kasıp kavuran bu ordu herkes tarafından takdirle karşılanmaktaydı. Buna rağmen Paşa'nın Fransız ordusundan etkilendiği abartılmaktadır. Fransızlar kadar zamanın askeri reformlarına ayak uydurmaya çalışan Osmanlılardan da etkilenmiştir. Zamanın Reform çabalarında özellikle askeri alandakilerden haberdar olduğu bilinmektedir (Fahmy, 2010:179). Etkilendiği reformların başında III. Selim'in reform çabalarıdır. III. Selim'in İstanbul'da giriştiği Nizam-ı Cedit ordusunun varlığı ve kısmi başarılarını Paşanın duymaması düşünülemez. Nizam-ı Cedit ordusunun taktiklerini ve bu taktiklerin Fransız ordusuna benzemesi, ayrıca Fransız işgali sonrası oluşturulmaya çalışılan Mısır'daki Orduya'da Nizam-ı Cedit ordusu söylenmesi gibi sebepler Paşanın örnek alacağı faktörlerdir.

Ordunun modernleşmesi, milliyetçiliğin canlandırılmasından ziyade, İstanbula karşı Mısır ve çevresinde bölgesel nüfuz alanı oluşturulmasına hizmet etmek amaçlı olmuştur. Mısır'da oluşturulmaya çalışılan Modern Ordu iktidarın ve Paşanın oluşturmuş olduğu elitlerin merkezileşmesi için oluşturulmuştu. Çünkü siyasal iktidarın herhangi bir meydan okumayla karşılaşmaması için şiddet iktidarının merkezi otoritenin elinde olması gerekecektir (Özkoç, 2015, 78). Paşa aslında ulus-devlet yaratmak istemiyordu. Denilebilir ki, Paşanın bütün uğraşları kendi ve çocuklarının siyasi iktidarını sürdürmektir. Mısır tarihinin her döneminde olduğu gibi Paşa eğitim sisteminin modernleşmesini sadece kendine ziyadesiyle bağımlı ve refah içinde sürdürececek bir yönetenler zümresi oluşturmaktır.

Kurulan bu Modern Ordu sisteminin Mısır'da milliyetçiliğin temel alınmasından çok dini yönü ağır basan ve bölgesel nüfuz alanının tesisinde önemli bir işlev görecektir özelliklere sahiptir. Kurulan bu ordunun resmi adı Cihad-i İslamiyedir. Bu anlamda II. Mahmut'un Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusuna benzerlik göstermektedir. Her iki orduda da askerleri harekete geçiren şey Mısır ya da Türk ulusuna ait olma değil, İslami öğretinin temelinde şekillenmiş cihat anlayışıdır (Özkoç, 2015: 79). Fransız ihtilalinin etkilerini göremediğimiz bu coğrafyada zaten milliyetçilik adına bir şey bulmak düşünülemez.

1840'lı yıllarda Rusya, İngiltere, Fransa, Prusya ve Avusturya Osmanlı ile anlaşarak Paşa'yı sınırlamaya karar vermeleri Paşanın çöküşünü hazırlamıştır. İngilizlerin Hindistan yolunu kontrol altına almak için Mısır'a uyguladıkları ticari baskı Mısır'ın ekonomisinin çökmesine neden olmuş, ayrıca Osmanlı ile olan savaşı bitirince 1840'tan sonra askeri gücü azalmaya başlamıştır. Askeri gücü ve ekonomik gücü zayıflayan Mehmet Ali Paşanın eğitim sistemine yaptığı yatırımlarda çökmeye başlamıştır. 1841'de ekonomik yaptırımlar uğruna bütün okulların kapanması için Paşa'ya baskı sonucunda birçok okul kapanmıştır. Ordu'ya ihtiyaç kalmayınca orduya insan yetiştiren okullara da ihtiyaç kalmadı ve birçoğu kapanmıştır. Okulların yüzde %50 oranında küçülmesi kararlaştırılmış ve yabancı hocalar işten çıkarılmıştır. Mehmet Ali Paşa zamanı kurulan örgün Batı eğitim sistemi çökmeye ve herkesin çocukları İslami eğitim veren okullarda okumaya başlamıştır (Ashkenazi, 2009: 889-905).

SONUÇ

Mehmet Ali Paşa'nın başlatmış olduğu modernleşme hareketinin ana müsebbibi disiplinli ve modern bir ordu kurma düşüncesidir. Modern ve disiplinli bir ordu kurabilmek için askeri eğitim sistemi Modern Mısır'ın temelini atmıştır. Paşa, Mısır'da köklü değişiklikler yapmış, eğitilmiş sağlam bir orta sınıf kurmuştur. Oluşturduğu bu sınıf ileride Mısır'da milliyetçiliğin temelini atan sınıflardı. Avrupa'ya giden öğrenciler Mısır'a döndüklerinde Mısırlı kimliğini ortaya çıkaran kişiler olmuşlardır.

Eğitim sisteminin modernleşmesini sağlayan unsur modern bir ordu meydana getirmek içindi. Modern Ordu meydan getirmek için açılan okullar, askerlerin eğitimi gibi atılan adımlar, ordunun dağılmasından sonra okullar kapatılmış ve eski düzene geçilmiştir (Fahmy, 2010: 12). Yurt dışına gönderilen öğrenciler ise ordunun silah yapımını üstlenmek ve yeni oluşturulan merkezi, elit, yönetici çevrenin ihtiyaçlarını karşılayacak ve Mısır'ı iktisaden kalkındırmak için gönderilmişti. Paşa'nın büyük devletler tarafından sınırlandırılmasıyla Yurt dışına gönderilen bu öğrenciler faydalı olamamıştır. Ancak entelektüel açıdan geliştirme gösteren öğrenciler sayesinde Ancak daha önce Memlûk ve Osmanlı kimliğiyle yoğrulmuş olan ve unutulmaya yüz tutmuş Mısırlı kimliği, bu öğrenciler ve açılan kurumlar sayesinde ortaya çıkmıştır.

Mehmet Ali Paşa sadece Mısır'ı yönetmek istememiş aynı zamanda Mısır'da reforma hareketlerini başlatarak her alanda kalkınmayı başlatmak istiyordu. Eğitim alanında da bu şekilde olmuş, eğitim alanındaki reformları sayesinde, bölgenin hem entelektüel hem de sosyal dönüşümünü hızlandırmıştır (Güler,2004). 19. Yüzyıl Mısır aydınlanması olarak kabul edilen Nehda hareketinin kurucularından olan Rıfaa et- Tahtavi'de ilk gönderilen öğrencilerdendir.

Ordu'yu Modernleştirmek için başlayan askeri eğitim faaliyetlerin modernleştirme çabaları, Mehmet Ali Paşa'nın Avrupalı ve Osmanlı devleti tarafından sınırlandırılmasıyla geçen süreye kadar, zamanın şartlarına göre oldukça cesur girişimler olduğunu söyleyebiliriz. Askeri eğitim sistemi sayesinde ülkede sanayinin temeli atılmış, yüzyıllardır unutulmuş olan Mısırlı kimliği gün yüzüne çıkartılmış böylece yeni bir devlet oluşumunun temelleri atılmıştır. Ortadoğu coğrafyasında Arap milli kültürünün yayılışında, Mısırlıların etkisi'nin temel taşlarını bu dönemdeki reformlar sayesinde olduğunu iddia edebiliriz.

Mitchell, Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi (*Colonising Egypt*) adlı eserinde ve Fahmy'ninde Paşanın Adamları eserinde vurguladığı gibi, Faucault'cu yaklaşımla Mehmet Ali Paşanın askeri eğitimi sayesinde Mısır'da ulus-devlet ortaya çıkarılmaya çalışıldığını gösterilir. Mısırlı askerlerin eğitimleri sırasında uygulanan yöntemler, cezalandırıcı ve disipline edici iktidar şeklinin ortaya konulmasıdır. Zor ile yapılan eğitimler, disipline edici iktidar örneğine uygun olarak düzenin kurumsallaşması için önemli bir aygıt olmuştur.

KAYNAKÇA

- Altundağ, Şinasi (2013), "Mehmet Ali Paşa", İslam Ansiklopedisi, c.7, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi
- Ashkenazi, J,(2009), Reflection On Educational Transitions In Egypt, Lebanon and Turkey, *International Handbook of Comparative Education*, s,889-905
- Dunn, J.(1997). Egypt's Nineteenth-Century Armaments Industry. *The Journal of Military History*, s.2 c. 61
- Ergün, M (2015), Mehmet Ali Paşa Zamanında Mısır'da Eğitimin Batılılaşması, *KEFAD*, C.16, S.3. Aralık s.3
- Güler, Zeynep (2004) *Süveyş'in Batısında Arap Milliyetçiliği, Mısır Ve Nasırcılık*, İstanbul: Yeni Hayat Kütüphanesi
- Güner, Mustafa (2016), *Modern Eğitim Sisteminin Doğuşu ve Gelişimi*, C.1,Ankara: Pegem Yayınları
- J. Heywood-Dunne (1938), *An Introduction to the History of Modern Education in Egypt*, London: Luzac and Co.
- Karal, Enver Ziya (1982), *Osmanlı Tarihi*, c. V, Ankara: TIK Basımevi
- Khaled Fahmy (2010), Çev, Deniz Zarakolu, *Paşanın Adamları Kavalalı Mehmed Ali Paşa, Ordu ve Modern Mısır*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Kocaoğlu, M (1995), . "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı (1831-1841)". *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM* 6,s. 195-210
- Kutluoğlu, Muhammed Hanefi," Kavalalı Mehmed Paşa",maddesi, T. D. V. İ. A., islamansiklopedisi.org.tr/kavalali-mehmed-ali-pasa, E.T: 06.05,2019
- M. El-Nagar AbdelHady, Eva Krugly-Smolka (2011), Modernization of Education in Egypt: *The Liberal Movement Towards Dewey's Ideas, Canadian and International Education*, Cilt, 40
- Ortaylı, İlber (2009), *İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı*, İstanbul: Timaş Yayınları
- Özkoç, Özge (2015), *Mısır'ın Uzun 19.Yüzyılı, Modernleşme, Merkezileşme ve Özerklik*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Özkoç, Özge (2018), Mısır Modernleşmesinin Tarihsel Kökenleri: Mehmet Ali Paşa Dönemi Üzerine Bir İnceleme, *MSY dergi*, Sayı 30.
- Proguler, Y.L. (2004). Schooled to order: Education and the making of modern Egypt. İçinde: Kincheloe, J.L. (ed.). *The miseducation of the West: how schools and the media distort our understanding of the Islamic world*, Preager Publ. S.127-152

Samur, Sebahattin (2007), Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın (1770-1849) Sosyal Politikaları; Mısır ve Diğer Osmanlı Eyaletlerindeki Etkisi, *Bilimname XIII*, Sayı 2, s.132

Sinouê, Gilbert (1999), Çev ,Ali Cevat Akkoyunlu, *Kavalalı Mehmed Ali Paşa Son Firavun*, İstanbul: Doğan Kitapçılık

Uçarol, Rıfat (1982), *Siyasi Tarih*, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi

Ünal, Tahsin (2007), *Türk Siyasi Tarihi, 1700-1953*, Ankara: Berkan Yayınları